

Motion till riksdagen 2023/24:2539

av Lars Englund (M)

Åtgärder för ett robust elsystem

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga en nationell energikommission med oberoende experter som skyndsamt tar fram en nationell handlingsplan för ett robust elsystem med realistiska planer på nätutbyggnad och utbyggnad av produktionskapacitet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över en ökad statlig styrning av Vattenfall AB och dess dotterbolag, där dessa ges ett förnyat uppdrag i syfte att öka planerbar elproduktion på kortast möjliga tid där vinstintresset eventuellt behöver elimineras, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga att genomföra hela alternativt delar av Klimaträttsutredningen där elstamnätet förklaras som riksintresse och förorda luftledningar för stamnätet, vilket är snabbast och billigast, och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga att ge Svenska kraftnät ett förtydligat och delvis nytt uppdrag med fokus på ansvaret för Sveriges långsiktiga elförsörjning samt mandat att vara tillståndsmyndighet för lokalisering av nya kraftkällor och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga en reformerad elmarknadsmodell och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Sedan 1970-talet har energidebatten pågått. Det har allt som oftast handlat om för eller emot kärnkraft och på senare år har vindkraftens för- och nackdelar debatterats. Trots allt så lyckades Sverige under 70- och 80-talet att skapa ett utav världens mest pålitliga och robusta elsystem. Utbyggnaden med 12 reaktorer gjordes på 20 år. Sverige var världsledande.

Från mitten av 80-talet byggdes varken storskalig elproduktion eller ett större nät. Endast småskalig elproduktion har tillkommit sedan dess, och då främst i form av kraftvärme och vindkraft. Av politiska skäl påbörjades nedmonteringen av det robusta elsystemet i Sverige i samband med beslutet att lägga ned Barsebäcks kärnkraftsreaktorer i slutet av 1990-talet. Detta har fortsatt fram till nu och vi har därför nu ett läge med en effektbrist i elområde 3 och framför allt i elområde 4, som är sämst i klassen i hela Europa.

Samtidigt ägnar sig politiken åt att lägga stort fokus på hur vi kunde hamna i den här situationen i stället för att fundera över hur vi ska ta oss ur dagens situation och möta framtidens behov. Tidöavtalet är en del av lösningen, men det räcker inte för att nå målen med ett förväntat energibehov på 330 TWh 2045. Denna siffra kan jämföras med dagens behov om ca 140 TWh. Produktionen i Sverige uppgick 2022 till 170 TWh, således exporterades ca 30 TWh.

Det är viktigt att ha klart för sig att när vi pratar energibehov så är energin en summering på årsbasis. Effektbehovet är egentligen den mest intressanta parametern, dvs vad du har här och nu, på en given plats i ett givet ögonblick. Ett elsystem med hög andel väderberoende effekt behöver således ha en stor överkapacitet för att ha erforderlig effekt när det inte blåser, är soligt eller ett s.k. torrår. Men inte ens det hjälper. Vi måste exempelvis lära oss av erfarenheterna från Tyskland. Trots en installerad effekt av vindkraft och solkraft som motsvarar Tysklands hela effektbehov, så behövs regelbundet kolkraft som motsvarar 20 större kärnkraftsreaktorer.

En sak jag är tämligen säker på är att politiken inte kan lösa effektbristen utan att en expertmyndighet ges det fulla ansvaret för utbyggnad av produktionen och elnätet. Staten behöver ta huvudansvaret för landets viktigaste infrastruktur. Den s.k. marknaden kommer inte att lösa energifrågan, varken kortsiktigt eller långsiktigt. Det är heller inget som kan förväntas av marknaden eller ens sägas ligga i dess intresse, inte minst med avseende på befintlig prissättningsmodell på elmarknaden.

Investerare behöver tydliga spelregler och en stor politisk samsyn om färdriktningen. Det krävs också en ny elmarknadsmodell där priset på elen är rimligt förutsägbart för att göra det attraktivt med investeringar. Dagens spotprissättningsmodell inom EU där priset för den dyraste kraften styr priset för all produktion ger även orimliga konsekvenser för Sveriges elkonsumenter; det har vi tydligt sett de senaste åren. Vi ska också komma ihåg att ju mer vindkraften och solkraften byggs ut, desto oftare blir priset så lågt att även dessa producenter inte får en långsiktigt hållbar intäktsbas. Det är en återvändsgränd.

Det finns för få drivkrafter för investerare med dagens elmarknadsmodell, särskilt för t ex kärnkraft som i fråga om investeringskostnad och avskrivningstid inte kan jämföras med särskilt många andra kraftslag. Kompensering för stödtjänster till elsystemet som exempelvis regleringstjänster, balanskraft och systemstabiliserande tjänster behöver ges en fix prissättning i stället för upphandling genom budgivning.

Långsiktigt handlar det givetvis om att få till stånd mycket mer planerbar effektillgång, där kärnkraften kommer att spela en avgörande roll. I ett stabilt och robust elsystem finns även utrymme för annan elproduktion som t ex vind- och solkraft, men den är beroende av väder och kan inte planeras.

För beslutsfattare, allmänheten och investerare är det viktigt att förstå vilken enorm mängd energi vi behöver nå upp till och vilka konsekvenser det får för Sverige på lång sikt. Vad skulle en fördubbling av energibehovet i Sverige innebära? Målet till 2045 är satt till 330 TWh. För att göra storheten i utbyggnadstakten av elproduktionen mer

begriplig innebär det att vi behöver bygga en fullskalareaktor varje år i 20 års tid! Som jämförelse ger Forsmark 3 och Oskarshamn 3 drygt 10 TWh vardera per år med stor tillgänglighet (>90 %) och planerbarhet. Det betyder att effektbehovet finns allt som oftast när det behövs.

Om vi ser till transmissionsnätet så menar energiföretagen tillsammans med Svenska kraftnät att ca 1 000 miljarder krävs i elnätinvesteringar fram till 2045 för att klara målen. Utbyggnadsbehovet bedöms under åren 2020–2040 vara 7 000 km stamnät. Det är nästan lika mycket som byggdes mellan 1960 och 1990 och då utan regelkrångel och utan lagen om offentlig upphandling; man köpte direkt hos leverantören i Ludvika. Noterbart är att under perioden 1990–2020 har stamnätet byggts ut med ca 900 km. Vi behöver således komma upp på historiskt höga nivåer för att klara detta.

En reflektion över storheterna (investeringsvolym och effektutgång) ger vid handen att det finns rejäla utmaningar för att nå målet. En del, liksom jag, uttrycker det som ett problem och kanske t o m att det är omöjligt att genomföra. Vilka hinder behöver elimineras och övervinnas för att vi ska kunna lyckas med våra mål? Det finns ett antal uppenbara svårigheter som exemplifieras nedan:

- Finansiering av såväl elnätutbyggnad som reinvesteringar i befintligt elnät – 1 000 miljarder SEK till 2040, varav 400 miljarder till 2030.
- Regelverket och det vi vardagligt kallar regelkrångel. Ett exempel på detta är den planerade 400 kV-ledningen mellan Ekhyddan och Nybro som pågått i över åtta år utan att 1 m ledning kommit upp!
- Resurs och kompetens:
  - Svenska kraftnät flaggar för resursbrist för att kunna genomföra det enorma investeringsbehov som behövs för elnätutbyggnaden.
  - För att möta investeringsbehovet för produktionsutbyggnad så krävs mängder av högspecialiserade kompetenser, exempelvis kärnkraftsingenjörer av olika discipliner hos tillståndshavare, leverantörer och myndigheter.
- Elmarknaden – en elmarknad som inte skapar en stabilitet och förutsägbarhet i prissättningen och som dessutom inte premierar planerbarhet och stödtjänster till elsystemet som t ex större generatorer ger. En reformering av elmarknaden är en förutsättning för privata företags vilja att investera i planerbar kraft.
- Det finns idag ingen som har ansvaret för helheten och långsiktigheten i vår viktigaste infrastruktur. Helhetsansvaret behöver omfatta såväl elnät som långsiktig produktionskapacitet ur ett systemperspektiv där fördelningen av planerbarhet och väderberoende ges en optimal mix för elsystemet.

Vidare är det ganska uppenbart att ställa sig frågan vilka som ska investera, med vilka pengar och med vilka resurser. Idag finns det inga större projekt som ger planerbar kraft inom 10 års tid. Däremot finns det ett antal havsvindparker på regeringens bord för beslut, där två av projekten fått regeringens godkännande under våren, men det kommer att dröja till tidigast 2028–2030 innan några av dessa havsvindprojekt kan börja leverera effekt. Men havsbaserad vindkraft är inte planerbar och ger inte den stabilitet som elsystemet behöver, särskilt inte i Sydsverige.

Staten behöver ta ett större ansvar för landets kanske viktigaste infrastruktur. Ge Vattenfall i uppdrag att i första hand bygga planerbar kraft (kärnkraft) och då lämpligen på de platser där infrastrukturen redan finns, t ex Ringhals, Forsmark, Oskarshamn, Barsebäck och Karlshamn. Några av de befintliga siterna ägs emellertid av Uniper (Tyska staten) och Fortum. Tyska staten är inte intresserad av kärnkraft i allmänhet och

förhoppningsvis kan deras del av kärnkraften i Sverige tas över av Fortum eller en annan aktör som möjligen kan ha intresse av nyinvesteringar i kärnkraft. Vattenfall bör ges i uppdrag att se över möjligheterna till övertagande av Unipers del i svensk kärnkraft förutsatt att det är möjligt enligt konkurrenslagstiftningen.

Som jag nämnde ovan så behöver energi tillföras som motsvarar en större kärnkraftsreaktor varje år i 20 års tid. Det finns betydande svårigheter att komma igång snabbt med att bygga nya reaktorer i Sverige. I Sverige har vi numera inte någon egen konstruktion eller tillräcklig kompetens att ensamma utveckla och bygga nya reaktorer. Det finns utländska leverantörer med kunskap och erfarenhet. Att det inte har byggts så många anläggningar under de senaste decennierna gör erfarenheten mer begränsad än tidigare. Men det finns leverantörer som har visat sig kunna bygga flera reaktorer effektivt, medan andra har haft svårigheter. De borde kunna övervinnas till en stor del. Med en nationell samling kring en snabb utbyggnad av kärnkraften med ett flertal identiska reaktorer så bör det finnas ett stort intresse från kompetenta leverantörer. Att bygga fler reaktorer i serie ger betydande effektivitetsvinster.

För svenskt vidkommande borde en utredning initieras för att se över om det är möjligt att bygga nya kokvattenreaktorer som i praktiken är kopior av Oskarshamn 3 eller Forsmark 3. Dessa reaktorer har beprövat teknik och uppfyller en modern kravbild. Tillståndshavarna och Westinghouse (f.d. ASEA Atom) har allt underlag i form av ritningar och konstruktionsdata som är nödvändigt för att uppföra dessa reaktoranläggningar. Med ett modernt styrsystem så borgar dessa för en lång och säker drift samt högst sannolikt kort byggtid i förhållande till obeprövade reaktortyper på den svenska marknaden.

Elmarknaden behöver reformeras. Som dagens elmarknad fungerar skapas inte erforderliga incitament som gör att marknadsaktörer vill investera i planerbar kraft med höga investeringskostnader. Dagens elmarknad inom EU skapar inte den möjlighet som krävs, dvs en jämnare och balanserad prissättning och där andra systemtjänster som planerbarhet, reglerbarhet och nätstabiliserade funktioner premieras i adekvat omfattning. Ett elsystem med en hög andel väderberoende kraft skapar med dagens system en ofrånkomligt volatil prissättning som inte är till gagn för varken investerare, producenter eller konsumenter. Alltför stora prisvariationer skapar inte ett gott investeringsklimat.

Grunden med spotprissättning, där den dyraste kilowattimmen i ett elområde definierar kundpriset, måste förändras. Hur en uppdaterad elmarknadsmodell kan se ut är inte självklart. En flitigt diskuterad modell är den s.k. Bekenmodellen där svenska elpriser och exportpriserna separeras. Man kan också diskutera om Sverige ska gå i en riktning mot en mer reglerad prissättning. Det hade vi tidigare, då Sverige hade världens kanske bästa elsystem. Då speglade kundpriserna bättre produktionskostnaden i elsystemet. Det är självklart ett kontroversiellt ämne att diskutera.

Indelningen med att ha elområden kan ifrågasättas. Varför har inte t ex Finland och Tyskland några elområden? Elområden gynnar inte svenskas konsumenter då södra Sverige missgynnas och får i det närmaste tyska priser. Hela marknaden är otroligt komplicerad, där budgivning ger indata till algoritmen Euphemia som beräknar elflöden och priser. Algoritmen är så komplicerad att ingen människa kan överblicka hur resultat blir.

Sverige måste börja driva frågan med EU om hur elmarknaden ska förändras för att tjäna både utbyggnaden av ny elkraft, producenter och elkonsumenter.

Som ett led i elektrifieringen av samhället står Sverige och hela Europa inför ett gigantiskt problem, nämligen att kunna skapa både elproduktion och infrastruktur, i syfte att klara ett förväntat fördubblat energibehov till 2045.

Slutligen bör den politiska debatten utgå från elsystemets behov. Att återkommande debattera vem som gjort vad eller snarare vem som inte gjort något åt elproblemet leder oss inte framåt. Inte heller en debatt om olika kraftslag. Allt tal om elektrifiering i en större omfattning är för mig att sälja skinnen innan björnen är skjuten.

Nationell politisk samling krävs för att vi ska få ordning på Sveriges elsystem igen; långsiktiga spelregler är en förutsättning för investeringar i planerbar kraft.

Lars Englund (M)